

شناسایی مولکولی باکتری‌های اندوفیت مرکبات در شرق استان گیلان

سیده لیلا اکبری کیارود^۱، رهنما، کامران^۲، مرتضی گل محمدی^{۳*}، سعید نصرالله نژاد^۴

۱ و ۲. به ترتیب، دانشجوی دکتری، دانشیاران گروه گیاهپزشکی، دانشکده تولید گیاهی، دانشگاه علوم کشاورزی و منابع طبیعی گرگان، گرگان، ایران.

۳. استادیار موسسه تحقیقات علوم باغبانی، پژوهشکده مرکبات و میوه‌های نیمه گرمسیری سازمان تحقیقات، آموزش و ترویج کشاورزی، رامسر، ایران

(تاریخ دریافت: ۹۸/۰۷/۰۱ - تاریخ پذیرش: ۹۹/۰۲/۱۸)

چکیده

این پژوهش به منظور شناسایی اندوفیت‌های باکتریایی درخت‌های مرکبات بالای پنج سال در شرق استان گیلان انجام شد. تعداد ۶۳ باکتری اندوفیت از برگ‌های سالم نارنج، پرتقال محلی و تامسون ناول، نارنگی انشو، لیموشیرین، کامکوات و بالنگ جداسازی گردید. جدایه‌های به دست آمده بر اساس شکل و رنگ پرگنه گروه‌بندی شدند، سپس خصوصیات ریخت‌شناسی و بیوشیمیایی شش جدایه از آن‌ها به عنوان نماینده گروه‌های مختلف ارزیابی شد. بر اساس ارزیابی‌های مولکولی و مطالعات تبارزایی ناحیه 16S rRNA مشخص شد که این جدایه‌ها به گونه‌های *Bacillus megaterium*، *Bacillus cereus*، *Arthrobacter agilis*، *Acinetobacter junii* و *Pseudomonas azotoformans* تعلق دارند؛ که از این میان سه گونه *A. agilis*، *A. junii* و *P. azotoformans* برای اولین بار به عنوان باکتری‌های اندوفیت مرکبات از ایران و جهان گزارش می‌گردند. ویژگی‌های ریخت‌شناسی، بیوشیمیایی، مولکولی و تجزیه و تحلیل‌های تبارزایی به خوبی قادر به تمایز جنس‌ها و گونه‌های اندوفیت جدا شده است.

واژه‌های کلیدی: اندوفیت باکتریایی، مرکبات، 16S rRNA، تبارزایی.

Molecular identification of citrus endophytic bacteria in the east of Guilan province

Seyedeh Leila Akbari Kiarood¹, Rahnama, Kamran², Morteza Golmohammadi^{3*}, Saeed Nasrollahnejad⁴

1, 2 and 4. Respectively, PhD student, Associate Professor, Department of Plant Protection, Faculty of Plant Production, Gorgan University of Agricultural Sciences and Natural Resources, Gorgan, Iran.

3. Assistant Professor Horticultural Science Research Institute, Citrus and Subtropical Fruits Research Education and Extension Organization and (AREEO), Ramsar, Iran.

(Received: September 23, 2019 - Accepted: May 7, 2020)

ABSTRACT

This research was conducted to identify endophytic bacteria over five years old citrus trees in the east of Guilan province. A total of 63 endophytic bacteria were isolated from symptomless leaves of *Citrus aurantium*, *Citrus sinensis*, *Citrus sinensis* var. *thomson*, *Citrus unshiu*, *Citrus limon*, *Fortunella margarita*, and *Citrus medica*. Isolates were grouped based on colony type and color. Then, morphological and biochemical characteristics of the six isolates were assessed as the candidate of different groups. According to molecular studies and phylogenetic analyses of the 16S rRNA region, these isolates were identified as *Bacillus megaterium*, *Bacillus cereus*, *Arthrobacter agilis*, *Acinetobacter junii*, and *Pseudomonas azotoformans* species. Among them, three species including *A. agilis*, *A. junii*, and *P. azotoformans* are reported as citrus endophytic bacteria from Iran and the world for the first time. Morphological, biochemical, molecular, and phylogenetic analyses are able to differentiate the genus and species of the endophyte isolates.

Keywords: Bacterial endophyte, Citrus, 16S rRNA, Phylogeny.

* Corresponding author E-mail: mgolm2009@gmail.com

مقدمه

اندوفیت‌ها میکروارگانیسم‌هایی هستند که دست‌کم یک مرحله از چرخه زندگی خود را داخل گیاه مستقر می‌شوند بدون اینکه هیچ‌گونه علائم بیماری ایجاد نمایند. واژه اندوفیت نخستین بار توسط دباری در سال ۱۸۸۶ به کار گرفته شد که به معنی حضور میکروارگانیسم‌ها در داخل بافت‌های گیاهی بوده بدون اینکه هیچ‌گونه اثر منفی روی میزبان خود داشته باشند (Golinska et al., 2015). در ابتدا این اصطلاح برای قارچ‌هایی به کار می‌رفت که در درون بافت گیاه مستقر بودند اما بعداً در مورد باکتری و هر میکروارگانیسمی که در نواحی داخلی بافت‌های گیاهی وجود داشت، معمول شد. از آنجاکه باکتری‌های اندوفیت علائم آشکاری بروز نمی‌دهند تخمین صحیح جمعیت آن‌ها مشکل است (Schulz & Boyle, 2006). تنوع باکتری‌های اندوفیت نه‌تنها در بین گیاهان مختلف، بلکه حتی در میان رده‌های باکتریایی قابل‌ملاحظه است، به‌طوری‌که باکتری‌های فراوان از جنس‌ها و گونه‌های مختلف، به‌عنوان اندوفیت معرفی گردیده‌اند (Bashan & Holguin, 1998). این باکتری‌ها ممکن است دارای هزاران گیاه میزبان باشند و یا دامنه میزبانی آن‌ها محدود به خانواده گیاهی مشخصی باشد (Kobayashi & Palumbo, 2000). اندوفیت‌های باکتریایی شامل انواع باکتری‌های گرم مثبت و گرم منفی هستند. هرچند که پژوهش‌های پیشین حاکی از آن هستند که بخش عمده‌ای از این نوع اندوفیت‌ها به باکتری‌های گرم منفی تعلق دارد (Hallmann et al., 1997). به‌طورکلی باکتری‌های رده‌های آلفا، بتا و گاما پروتوباکتیریا به‌عنوان جمعیت غالب اندوفیت‌های باکتریایی گزارش شده‌اند و از اکتینوباکتیریاها و فرمیکوت‌ها نیز به‌عنوان اندوفیت یاد شده است. جنس‌های *Bacillus*، *Pseudomonas*، *Stenotrophomonas*، *Burkholderia*، *Pantoea* و *Microbacterium*، *Micrococcus* به‌عنوان عمده‌ترین اندوفیت‌های باکتریایی معرفی گردیده‌اند (Santoyo et al., 2016) و از بافت‌های داخلی خرما (ریشه و برگ) نیز جنس‌های

باکتریایی *Bacillus*، *Microbacterium*، *Arthrobacter*، *Actinobacter*، *Pseudomonas*، *Achromabacter*، و *Serratia* به‌عنوان اندوفیت جداسازی شده است (Siala et al., 2016). بررسی جمعیت باکتری‌های اندوفیت یک نوع خزه (*Grimmia montana*) حاکی از آن است که اندوفیت‌های جداسازی شده به ۵۴ جنس و چهار شاخه پروتوباکتیریاها، فرمیکوت‌ها، اکتینوباکتیریاها و سیتوفاگا/فلکسی باکتر/باکتریوئید تعلق دارند؛ که در این بین بیشترین جمعیت به شاخه پروتوباکتیریا و فرمیکوت‌ها اختصاص داشت (Liu et al., 2014). در واقع اندوفیت بودن یک برتری بوم‌شناختی‌ای است که به‌واسطه آن برخی از باکتری‌ها قادرند بافت‌های درونی گیاه را کلونیزه نمایند و از طریق ایجاد رابطه همزیستی داخلی با گیاه یک محیط سودمند بوم‌شناختی‌ای را به وجود آورند که به‌واسطه آن رشد گیاه بهبود و افزایش یافته و در برابر تنش‌های محیطی متحمل می‌شود (Hallmann et al., 1997). شایان‌ذکر است که علیرغم قدمت طولانی کشت مرکبات در ایران و گزارش‌های فراوانی که در خصوص عوامل بیمارگر این محصول و راه‌های کنترل آن وجود دارد، پژوهش‌های محدودی برای شناسایی باکتری‌های اندوفیت مرکبات در ایران انجام شده است (Akbari Kiarood et al., 2018; Akbari, 2019). بر این اساس، هدف از این بررسی تعیین تنوع باکتری‌های اندوفیت مرکبات در شرق استان گیلان با استفاده از تعیین توالی بخشی از ژن 16S rRNA و تعیین ارتباط تبارزایی آنان بوده است. اهمیت این پژوهش با تأکید بر پژوهش‌های بی‌شمار انجام‌شده در خصوص کاربرد اندوفیت‌ها در مهندسی ژنتیک به‌منظور انتقال ژن‌های خاص به میزبان (Li et al., 2017)، نقش آن‌ها به‌عنوان منبع بالقوه‌ای از متابولیت‌های ثانویه با کاربردهای متعدد در صنایع مختلف اعم از داروسازی و کشاورزی (Golinska et al., 2015)، افزایش‌دهنده مقاومت گیاه در برابر عوامل استرس‌زایی چون فلزات سنگین، خشکی، شوری، آنتی‌بیوتیک‌ها و دمای بالا، همچنین بهبوددهنده رشد گیاه (Shi et al., 2011; Ma et al., 2011) است.

شدند. سپس توالی مربوط به هر باکتری به بانک ژن ارسال و کد شناسایی (Accession Number) مربوطه دریافت گردید.

تجزیه و تحلیل تبارزایی

پس از شناسایی مولکولی جدایه‌های باکتریایی اندوفیت انتخابی، توالی‌هایی از هر گونه جهت مطالعات تبارزایی از بانک اطلاعات ژنی انتخاب شد (جدول ۴). مقایسه تبارزایی شش جدایه به دست آمده به همراه جدایه‌هایی که توالی آن‌ها از بانک ژن اخذ شده بود انجام گرفت و گونه DSM 2661 *Methanocaldococcus jannaschii* به عنوان گروه خارجی (out-group) در نظر گرفته شد. توالی‌ها با استفاده از نرم‌افزار MEGA5 مرتب‌سازی شدند. ارزیابی توالی‌ها، مقایسه آن‌ها و ترسیم درخت تبارزایی با روش maximum likelihood (ML) (Tamura & Nei, 1993) و به کمک این نرم‌افزار صورت گرفت. برای اطمینان از ثبات شاخه‌های موجود در درخت‌های حاصل، از تجزیه و تحلیل اعتبارسنجی با ۱۰۰۰ تکرار استفاده گردید (Felsenstein, 1985).

نتایج

زمان، مختصات جغرافیایی و نام محل‌های نمونه‌برداری
مختصات جغرافیایی و نام مناطق نمونه‌برداری شده جدایه‌های انتخابی در جدول ۱ آورده شده است.

هر جدایه تکثیر و تعیین توالی گردید. جهت تکثیر این ناحیه از ترکیب آغازگرهای 5'-pA(AGAGTTTGATCTGGCTCAG-3' و 3'-pH(AGGAGGTGATCCAGCCGCA-5' به ترتیب به عنوان آغازگرهای مستقیم و معکوس استفاده شد (Mahmoudi et al., 2011). مخلوط واکنش زنجیره‌ای پلیمرز، با حجم ۲۵ میکرولیتر شامل ۱۲/۵ میکرولیتر (2x PCR Master mix)، ۰/۵ میکرولیتر هر آغازگر (غلظت ۱۰ پیکومولار)، یک میکرولیتر DNA الگو (غلظت تقریبی ۵۰ نانوگرم بر میکرولیتر) و ۱۰ میکرولیتر آب مقطر دیونیزه سترون تهیه گردید (Sambrook & Russell, 2001). واکنش PCR در دستگاه ترموسایکلر (MJ Research PTC-200, Peltier thermal cycler, Waltham, Massachusetts) با واسرشت‌سازی اولیه در ۹۵ درجه سلسیوس به مدت ۵ دقیقه و ۳۰ چرخه شامل مراحل واسرشت‌سازی در ۹۵ درجه سلسیوس به مدت ۱ دقیقه، اتصال در ۵۶ درجه سلسیوس به مدت ۱ دقیقه، تکثیر در ۷۲ درجه سلسیوس به مدت ۱/۵ دقیقه و تکثیر نهایی در ۷۲ درجه سلسیوس به مدت ۵ دقیقه انجام شد (Mahmoudi et al., 2011). سپس محصولات PCR از طریق الکتروفورز در ژل آگارز ۱ درصد ارزیابی شدند. تعیین توالی نواحی تکثیرشده توسط شرکت بایونیر (Bioneer, South Korea) انجام شد. پس از اخذ توالی‌ها، جهت اطمینان از صحت داده‌ها، توالی‌ها با استفاده از ابزار جستجوی بلاست (Basic Local Alignment Search Tool, BLAST) با توالی‌های موجود در بانک اطلاعات ژنی (GenBank) مقایسه

جدول ۱. نام و مختصات جغرافیایی محل‌های نمونه‌برداری

Region Name	Longitude	Latitude
Siyahkal	399295	4109676
Lahigan	412966	4117118
Komleh	426514	4112472
Parashkoh	426015	4110967

گردید که پس از گروه‌بندی، بر اساس شکل و رنگ پرگنه خصوصیات ریخت‌شناسی و بیوشیمیایی شش جدایه از آن‌ها به عنوان نماینده گروه‌های مختلف بر

ارزیابی خصوصیات ریخت‌شناسی و بیوشیمیایی اندوفیت‌های باکتریایی جداسازی شده در این بررسی تعداد ۶۳ اندوفیت باکتریایی جداسازی

اساس کلید شناسایی معتبر در باکتری‌شناسی (Schaad et al, 2001)، ارزیابی شد (جدول ۲).

جدول ۲. خصوصیات ریخت‌شناسی و بیوشیمیایی باکتری‌های اندوفیت‌های انتخابی

Table 2. Morphological and biochemical characteristics of selected endophytic bacteria

Isolate	Colony characters on NA	Shape	Gram Staining	Endospore	Oxidase	Starch	Catalase	Urease	Aerobically growth	Anaerobically growth	Fluorescent pigment on KB	Yellow pigment on YDC
Kom-Po5	White to milky color, Round to irregular	Rod shape	+	+	-	+	+	+	+	+	-	-
Parash-Po12	White to milky color, Round to irregular	Rod shape	+	+	-	+	+	+	+	-	-	-
Ab-Pom 1-1	non-pigmented and mucoid	Cocobacilli shape	-	-	-	-	+	-	+	-	-	-
Ton-Pom1-1	Red-pink, convex and round colonies with an entire edge	Rod shape	+	-	+	-	+	-	+	-	-	-
Si-Ps1	Bright grey-white, feathery with low wavy edge	Bacilli shape	+	+	-	+	+	+	+	+	-	-
La-Pot3-3	Bright color with smooth edge	Rod shape	-	-	+	-	+	+	+	-	+	-

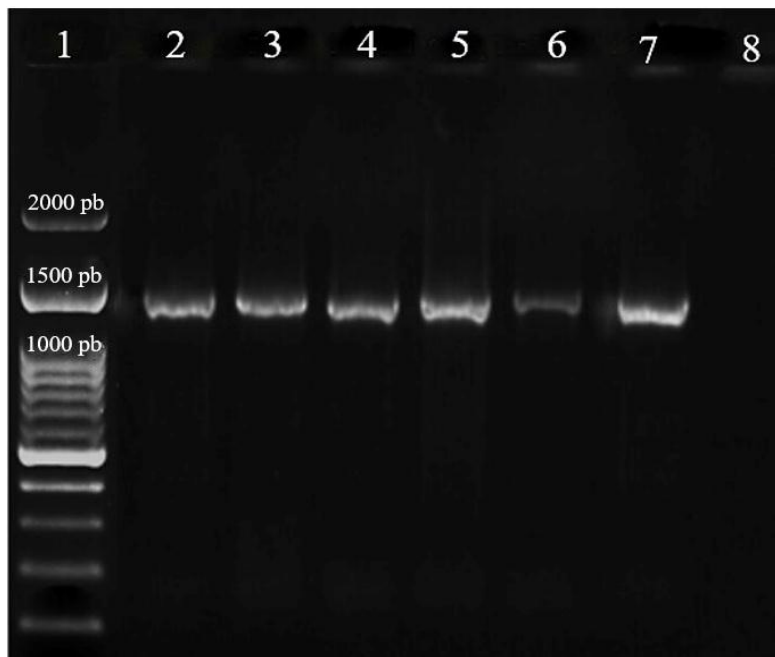
ارائه گردیده است.

در ارزیابی تبارزایی، طول توالی نوکلئوتیدی ناحیه 16S rRNA توالی‌یابی شده در جدایه‌های مورد بررسی از ۷۳۰ تا ۱۰۸۵ جفت باز متغیر بود. در درخت تبارزایی نگاشته‌شده بر اساس ارزیابی توالی نوکلئوتیدی ناحیه 16S rRNA روش ML، گونه‌های *P. azotoformans*، *A. junii*، *B. cereus*، *A. agilis*، *B. megaterium* و *P. azotoformans* در کدهای مجزا قرار گرفتند و ناحیه ژنی 16S rRNA قادر به تفکیک اندوفیت‌های جداسازی شده در حد گونه بود.

ارزیابی مولکولی و تبارزایی جدایه‌های باکتری

اندوفیت انتخابی و جدایه‌های وابسته به آن‌ها

پس از تعیین توالی شش جدایه باکتری اندوفیت انتخابی مشخص گردید که این جدایه‌ها به گونه‌های *Bacillus cereus*، *Bacillus megaterium*، *Acinetobacter junii*، *Arthrobacter agilis* و *Pseudomonas azotoformans* تعلق دارند؛ که از این میان سه گونه *A. junii*، *A. agilis* و *P. azotoformans* برای اولین بار به‌عنوان اندوفیت مرکبات از ایران گزارش می‌گردند. نتیجه بررسی‌های صورت گرفته و کد دریافتی از بانک ژن در جدول ۳

شکل ۱. محصول واکنش زنجیره پلی‌مرز DNA استخراج شده باکتری‌های اندوفیت روی ژل آگارز. نشانگر DNA ۱۰۰ جفت باز. راهک ۱، نشانگر DNA، ۱۰۰ جفت باز. راهک ۲، جدایه Lapot 3-3. راهک ۳، جدایه Ab-Pom1-1. راهک ۴، جدایه Kom-Po5. راهک ۵، جدایه Si-Ps1. راهک ۶، جدایه Ton-Pom1-1. راهک ۷، جدایه Parash-Po12. راهک ۸، شاهد منفی (مواد واکنش زنجیره پلی‌مرز بدون DNA).

Figure 1. PCR product of extracted DNA from endophytic bacteria on agarose gel. Lane 1, DNA Ladder 100bp; lane 2, Lapot 3-3 isolate; lane 3, Ab-Pom1-1 isolate; lane 4, Kom-Po5 isolate; lane 5, Si-Ps1 isolate; lane 6, Ton-Pom1-1 isolate; lane 7, Parash-Po12 isolate; lane 8, negative control (PCR materials without DNA).

جدول ۳. مشخصات جدایه‌های انتخابی اندوفیت باکتریایی توالی‌یابی شده در این پژوهش

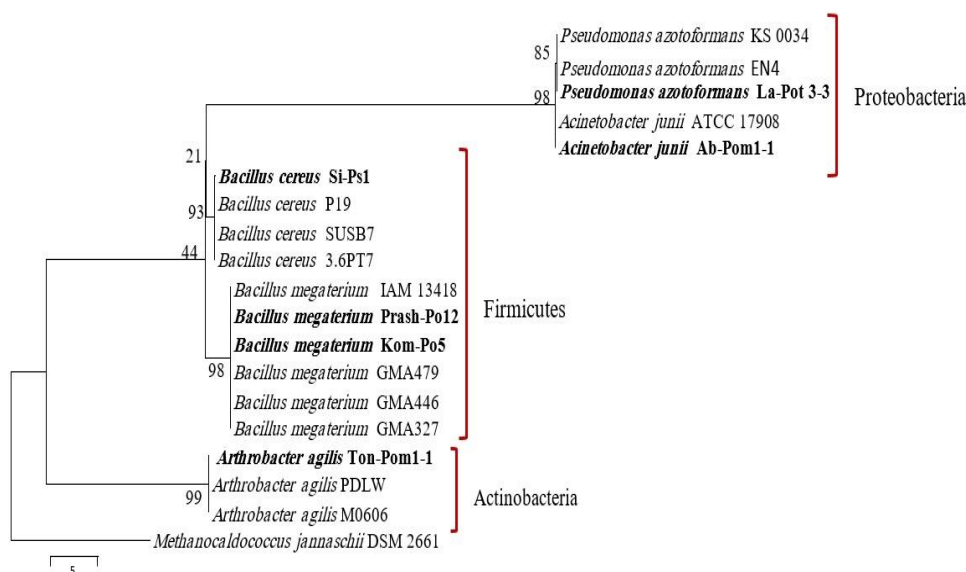
Table 3. The properties of selected endophytic bacterial isolates sequenced in this research

Isolate	Taxon	Host	Isolation region	Isolation time	GenBank accession no.
Parash-Po12	<i>Bacillus megaterium</i>	<i>Citrus sinensis</i>	Parashkoh	May 2017	MG199053
Ton-Pom1-1	<i>Arthrobacter agilis</i>	<i>Citrus sinensis</i>	Tonkabon	December 2016	MG199051
Si-Ps1	<i>Bacillus cereus</i>	<i>Citrus sinensis</i>	Siyahkal	March 2017	MG199050
Kom-Po5	<i>Bacillus megaterium</i>	<i>Citrus sinensis</i>	Komleh	May 2017	MG199049
Ab-Pom1-1	<i>Acinetobacter junii</i>	<i>Citrus sinensis</i>	Abasabad	May 2017	MG199048
La-Pot 3-3	<i>Pseudomonas azotoformans</i>	<i>Citrus sinensis</i> var. <i>thomson's</i>	Lahigan	March 2017	MG199047

جدول ۴. مشخصات جدایه‌های باکتریایی اخذ شده از بانک ژن.

Table 4. The characters of bacterial isolates obtained from GenBank.

Isolate	Taxon	Reference	GenBank accession no. 16S rRNA (NCBI)
IAM 13418	<i>Bacillus megaterium</i>	Suzuki & Yamasato, 1994	NR_043401
GMA479	<i>Bacillus megaterium</i>	Hattori et al, 2012	AB 738793
GMA446	<i>Bacillus megaterium</i>	Hattori et al, 2012	AB 738785
GMA327	<i>Bacillus megaterium</i>	Hattori et al, 2012	AB 738784
3.6PT7	<i>Bacillus cereus</i>	Luang et al, 2019	MK 648344
P19	<i>Bacillus cereus</i>	Das & Thakur, 2018	MK 088296
SUSB7	<i>Bacillus cereus</i>	Bhuria et al, 2019	MK 780061
PDLW	<i>Arthrobacter agilis</i>	Ben Chobba et al., 2011	JN 934384
M0606	<i>Arthrobacter agilis</i>	Zhang et al, 2013	KF 924209.1
ATCC 17908	<i>Acinetobacter junii</i>	Maslunka, 2012	HE 651916
KS 0034	<i>Pseudomonas azotoformans</i>	Anzai et al, 2019	NR_037092
EN4	<i>Pseudomonas azotoformans</i>	Hassanshahian & Ghafari, 2013	HF 572854
DSM 2661	<i>Methanocaldococcus jannaschii</i>	Bult et al, 2019	NR_074233

شکل ۲. درخت تبارزایی رسم شده با استفاده از توالی نوکلئوتیدی ناحیه ژنی 16S rRNA به روش Maximum Likelihood. توالی سویه *Methanocaldococcus jannaschii* DSM 2661 به عنوان توالی خارج گروه در نظر گرفته شد. توالی ۱۳ جدایه از بانک ژن اخذ شده است (جدایه‌های مورد مطالعه به صورت توپر مشخص شده‌اند). اعداد بالای هر شاخه مقدار اعتبارسنجی از ۱۰۰۰ تکرار را نشان می‌دهند. خط شاخص نشان‌دهنده تغییر پنج نوکلئوتید در هر جایگاه است.

Figure 2. Phylogenetic tree constructed with maximum likelihood method based on 16S rRNA. The sequence of *Methanocaldococcus jannaschii* DSM 2661 was used as an out group. Thirteen related sequences were obtained from GenBank (isolates studied are marked in bold). Numbers above the branches show the bootstrap values with 1000 replicates. The index line represents the change of five nucleotides in each position

مرکبات به شاخه‌های Proteobacteria، Firmicutes و Actinobacteria (Mushtaq *et al.*, 2018) و (Shutsrirung *et al.*, 2013) تعلق دارد. جنس *Bacillus* عمده‌ترین جنس باکتری اندوفیت جداسازی شده در این پژوهش بود؛ که بر اساس گزارش‌های پیشین از مرکبات (Araújo *et al.*, 2001)، آفتابگردان (Forchetti *et al.*, 2007)، کتان (Misaghi & Vega *et al.*, 1990) و قهوه عربی (Donndelinger, 2005) نیز به فرم اندوفیت جداسازی گردیده است. بررسی‌ها حاکی از آن است که سویه اندوفیت *B. velezensis* EB-39 جداسازی شده از مرکبات قادر به مهار شدید سه تیپ مهاجم و شش سویه مقاوم به استریپتومایسین باکتری *Xanthomonas citri* subsp. *citri* عامل شانکر باکتریایی مرکبات است (Rabbee *et al.*, 2019). بر اساس گزارش‌های پیشین، باکتری‌های *Bacillus cereus*، *Bacillus megaterium* و *Pseudomonas sp.* اندوفیت‌هایی هستند که از

بحث

به دلیل نقش اندوفیت‌های باکتریایی در حمایت از گیاهان در مقابل عوامل استرس‌زای محیطی نظیر خشکی (Rolli *et al.*, 2015)، شوری (Ali *et al.*, 2014) و دمای پایین (Su *et al.*, 2015)، تحریک سریع‌تر و قوی‌تر سامانه دفاعی گیاه در برابر بیمارگرهای گیاهی و افزایش عملکرد گیاهان از طریق بهبود جذب مواد غذایی خاک و تثبیت نیتروژن در برگ‌ها (Liu *et al.*, 2017) شناسایی آن‌ها در گیاهان مختلف ضروری به نظر می‌رسد. باکتری‌های اندوفیت شناسایی شده در این پژوهش جزء باکتری‌های گرم منفی و مثبت بودند که از برگ‌های بدون علائم و ضدعفونی شده مرکبات جداسازی گردیدند. این سویه‌های جداسازی شده به شاخه‌های Firmicutes، Actinobacteria و Proteobacteria تعلق داشتند. بررسی‌های پیشین نیز حاکی از آن است که جمعیت غالب اندوفیت‌های جداسازی شده از ارقام مختلف

Bacillus sp. (Firmicutes) پس از آن‌ها در کلدی مجزا قرار گرفته‌اند. هر دو شاخه نام‌برده جزء باکتری‌های گرم مثبت هستند. گونه‌های جنس‌های *Acinetobacter sp.* و *Pseudomonas* جزء Proteobacteria های گرم منفی هستند که با بیشترین فاصله از توالی خارج گروه و در بالاترین قسمت درخت نگاشته شده در کلدی مجزا از دو کلد نام‌برده قرار دارند.

پژوهش‌های پیشین حاکی از آن است که Actinobacteria ها و Firmicutes ها دارای جد مشترکی بوده‌اند و حدود سه میلیون سال پیش از هم اشتقاق یافته‌اند (Lewin et al., 2016) از سوی دیگر مشخص شده که فشار انتخابی ناشی از مصرف آنتی‌بیوتیک‌ها عامل مهمی در تکامل باکتری‌های گرم منفی بوده است. درواقع این باکتری‌ها در اثر فشار انتخابی لایه لیپوپلی‌ساکارید (LPS) را دریافت نموده‌اند که در مقایسه با باکتری‌های گرم مثبت، مزیتی است که منجر به مقاومت بیشتر آن‌ها نسبت به شرایط محیطی می‌گردد (Gupta, 2011). به عبارت دیگر این نظریات مطرح‌شده بر درستی تبارنمای نگاشته شده صحه می‌گذارد.

درمجموع با توجه به گزارش‌هایی که در خصوص توانمندی اندوفیت‌های باکتریایی به‌عنوان تولیدکننده ترکیبات متعددی چون لیپوپپتیدها، هورمون‌های گیاهی، پلی‌ساکاریدها و آنزیم‌های مختلف با پتانسیل بالا در مهار بیمارگرهای گیاهی (Ek-Ramos et al., 2019) و بهبود رشد گیاهان با محلول سازی فسفات، تولید اندول‌استیک‌اسید و غیره وجود دارد (Qin et al., 2014) بررسی نقش این اندوفیت‌ها در بهبود رشد و مهار بیمارگرهای مرکبات در پژوهش‌های آینده مورد انتظار خواهد بود.

پژوهش حاضر رویکرد مؤثری را در مورد تنوع اندوفیت‌های باکتریایی مرکبات ارائه می‌نماید که بیانگر ضرورت مطالعه بیشتر در مورد این اندوفیت‌ها به‌عنوان منبع بالقوه‌ای از متابولیت‌های ثانویه و برهمکنش آن‌ها با سایر عوامل میکروبی در آینده خواهد بود.

ارقام مختلف مرکبات جداسازی گردیده‌اند (Mushtaq et al., 2018).

علاوه‌براین چهار سویه اندوفیت *Bacillus Pantoea agglomerans* ZFJ-15، *cereus* RNS_01 *Bacillus pumilus* SH- و *Bacillus subtilis* 55C1-1 B11 نیز از برگ‌های لیموترش جداسازی شده‌اند (Jannah et al., 2018) در این بررسی باکتری *Arthrobacter agilis* برای اولین بار از ایران و جهان به‌عنوان اندوفیت مرکبات معرفی می‌گردد هرچند که گزارش‌هایی مبنی بر وجود این باکتری به‌صورت اندوفیت در گیاهانی چون سالیکورینا (Shuai et al., 2016)، نارون (Alizadeh, 2017) و پیچک سمی آمریکایی (Tran et al., 2015) ارائه گردیده است. باکتری *A. junii* اندوفیت دیگری است که در این بررسی از مرکبات جداسازی شده است. این سویه نیز برای اولین بار از ایران و جهان به‌عنوان اندوفیت مرکبات گزارش می‌گردد البته تحقیقات پیشین مؤید وجود آن در گیاهانی چون سویا (Kuklinsky-Sobral et al., 2005)، گیلاس وحشی (Quambusch et al., 2014)، برنج (Ashfaq et al., 2016) و انگور (Kántor et al., 2017) به فرم اندوفیت است. سویه اندوفیت *P. azotoformans* نیز در این پژوهش جداسازی شده است و مانند دو سویه پیشین این باکتری نیز برای اولین بار از ایران و جهان به‌عنوان اندوفیت مرکبات گزارش می‌گردد، هرچند که فرم اندوفیت آن از گیاهان دیگری چون ارکید (Herrera et al., 2020) و علف‌های هرزی چون مرغ، مامیران و علف طلایی (سولیداگو) جداسازی گردیده است (Goryluk-Salmonowicz et al., 2018).

تجزیه و تحلیل‌های تبارزایی صورت گرفته در این پژوهش بر اساس ناحیه ژنی 16S rRNA به‌خوبی توانست گونه‌های متعلق به چهار جنس *Bacillus* sp.، *Arthrobacter* sp.، *Acinetobacter* sp. و *Pseudomonas* sp. را از یکدیگر تفکیک نماید. بر اساس درخت تبارنمای ترسیم‌شده گونه‌های جنس *Arthrobacter* sp. (Actinobacteria) در پایه درخت نمایه شده قرار دارند و گونه‌های جنس

سپاسگزاری

نگارندگان از معاونت پژوهشی و فناوری دانشگاه علوم کشاورزی و منابع طبیعی گرگان به خاطر فراهم کردن اعتبارات پژوهشی این پژوهش و همچنین از موسسه تحقیقات علوم باغبانی، پژوهشکده مرکبات و میوه‌های نیمه گرمسیری رامسر به جهت در اختیار قرار دادن فضای تحقیقاتی و آزمایشگاهی صمیمانه سپاسگزاری می‌نمایند.

نتیجه‌گیری کلی

در مجموع نتایج حاصل از این پژوهش بیانگر این واقعیت است که درختان مرکبات زیستگاهی برای انواع باکتری‌های اندوفیت گرم مثبت و گرم منفی هستند که بررسی‌های بیشتر در زمینه نقش آن‌ها به‌عنوان عامل مهار زیستی، بهبوددهنده رشد گیاه و حتی افزایش‌دهنده مقاومت گیاه در شرایط استرس‌زای محیطی نظیر شوری و خشکی ضروری به نظر می‌رسد.

REFERENCES

1. Akbari kiarood, S. L., Rahnema, K., Golmohammadi, M. & Nasrollahnejad, S. (2018). Identification of one species of *Xylaria sp.* as endophytic fungi on Thomson Novel sweet Orange In: Proceedings of 23rd Iranian Plant Protection Congress, 27-30 August, Gorgan, Iran. (In Farsi).
2. Akbari kiarood, S. L., Rahnema, K., Golmohammadi, M. & Nasrollahnejad, S. (2019). *Epicoccum nigrum*, from Citrus and Kiwi trees common endophytes in the North of Iran. In: Proceedings of 4th Iranian Mycological Congress, 26-28 August, Sari Agricultural Sciences and Natural Resources University, Iran. (In Farsi).
3. Ali, S., Charles, T. C. & Glick, B. R. (2014). Amelioration of high salinity stress damage by plant growth-promoting bacterial endophytes that contain ACC deaminase. *Plant Physiology and Biochemistry*, 80, 160-167.
4. Alizadeh, M. (2017). First Report of *Arthrobacter agilis* Associated with Elm Trees in Iran. *Journal of Plant Chemistry and Ecophysiology*, 2(1), 1013.
5. Araújo, W. L., Maccheroni, W. J., Aguilar-Vildoso, C. I., Barroso, P. A., Saridakis, H. O. & Azevedo, J. L. (2001). Variability and interactions between endophytic bacteria and fungi isolated from leaf tissues of citrus rootstocks. *Canadian Journal of Microbiology*, 47(3), 229-236.
6. Ashfaq, M., Haider, M. S., Ali, A., Ali, M., Saleem, I. & Mubashar, U. (2016). Morphological characterization of endophytic bacterial strains isolated from discolored rice grain. *Pakistan Journal of Phytopathology*, 28(1), 01-08.
7. Azevedo, J. L., Araújo, W. L., Luiz, W. & Lacava, P. T. (2016). The diversity of citrus endophytic bacteria and their interactions with *Xylella fastidiosa* and host plants. *Genetics and Molecular Biology*, 39(4), 476-491.
8. Bashan, Y. & Holguin, G. (1998). Proposal for the division of plant growth promoting rhizobacteria into two classifications: biocontrol-PGPB (plant growth-promoting bacteria) and PGPB. *Soil Biology Biochemistry*, 30, 1225-1228.
9. Chen, C., Bauske, E. M., Musson, G., Rodriguez- kabana, R. & Kloepper, J. W. (1995). Biological control of *Fusarium* wilt on cotton by use of endophytic bacteria. *Biological Control*, 5, 83-91.
10. Douanla-Meli, C. & Langer, E. (2013). Diversity and molecular phylogeny of fungal endophytes associated with *Diospyros crassiflora*. *Mycology, An International Journal on Fungal Biology*, 3, 175-187.
11. Ek-Ramos, M.J., Gomez-Flores, R., Orozco-Flores, A. A., Rodríguez-Padilla, C., González-Ochoa, G. & Tamez-Guerra, P. (2019). Bioactive products from plant-endophytic gram-positive bacteria. *Frontiers Microbiology*, 10, 463.
12. Felsenstein, J. (1985). Confidence limits on phylogenies: An approach using the bootstrap. *Evolution*, 39, 783-791.
13. Forchetti, G., Masciarelli, O., Alemano, S., Alvarez, D. & Abdala, G. (2007). Endophytic bacteria in sunflower (*Helianthus annuus* L.): isolation, characterization, and production of jasmonates and abscisic acid in culture medium. *Applied Microbiology and Biotechnology*, 76, 1145-1152.
14. Golinska, P., Wypij, M., Agarkar, G., Rathod, D., Dahm, H. & Rai, M. (2015). Endophytic actinobacteria of medical plants: diversity and bioactivity. *Antonie van Leeuwenhoek*, 108, 267-28.
15. Goryluk-Salmonowicz, A., Orzeszko-Rywka, A., Piórek, M., Rekosz-Burlaga, H., Otlowska, A., Gozdowski, D. & Błaszczuk, M. (2018). Plant growth promoting bacterial endophytes isolated from Polish herbal plants. *Acta Scientiarum Polonorum. Hortorum Cultus*, 17(5), 37-46.

16. Gupta, R. S. (2011). Origin of diderm (Gram-negative) bacteria: antibiotic selection pressure rather than endosymbiosis likely led to the evolution of bacterial cells with two membranes. *Antonie Van Leeuwenhoek*, 100(2), 171-182.
17. Hallmann, J., Quadt-Hallmann, A., Mahaffee, W. F. & Kloepper, J. W. (1997). Bacterial endophytes in agricultural crops. *Canadian Journal of Microbiology*, 43, 895-914.
18. Herrera, H., Sanhueza, T., Novotná, A., Charles T. C. & Arriagada, C. (2020). Isolation and identification of endophytic bacteria from mycorrhizal tissues of terrestrial orchids from southern Chile. *Diversity*, 12 (2), 55.
19. Jannah, M., Agustien, A., Zam, S. I., Lalfari, R. S., Aldi, Y., Dewi, A. P. & Djamaan, A. (2018). Isolation and characterization of antibiotic-producing endophytic bacteria from *citrus aurantifolia* swingle. *Journal of Pure and Applied Microbiology*, 12(3), 1473-1481.
20. Kántor, A., Mareček, J., Ivanišová, E., Terentjeva, M. & Kačániová, M. (2017). Microorganisms of grape berries. *Proceedings of the Latvian Academy of Sciences. Section B. Natural, Exact, and Applied Sciences*, 6 (711), 502-508.
21. Kobayashi, D. Y. & Palumbo, J. D. (2000). Bacterial endophytes and their effects on plants and uses in agriculture. In: C. W. Bacon & J. F. White (Ed), *Microbial Endophytes*. (pp. 99-233). Marcel Dekker, New York.
22. Kuklinsky-Sobral, J., Araujo, W. L., Mendes, R., Pizzirani-Kleiner, A. A. & Azevedo, J. L. (2005). Isolation and characterization of endophytic bacteria from soybean (*Glycine max*) grown in soil treated with glyphosate herbicide. *Plant and soil*, 273(1-2), 91-99.
23. Lewin, G. R., Carlos, C., Chevrette, M. G., Horn, H. A., McDonald, B. R., Stankey, R. J., Fox, B. G. & Currie, C. R. (2016). Evolution and ecology of Actinobacteria and their bioenergy applications. *Annual review of microbiology*, 70, 235-254.
24. Li, Y., Wu, C., Xing, Z., Gao, B. & Zhang, L. (2017). Engineering the bacterial endophyte *Burkholderia pyrrocinia* JK-SH007 for the control of lepidoptera larvae by introducing the *cry218* genes of *Bacillus thuringiensis*. *Biotechnology & Biotechnological Equipment*, 31, 1167-1172.
25. Liop, P., Caruso, P., Cubero, J., Morente, C. & López, M. M. (1999). A simple extraction procedure for efficient routine detection of pathogenic bacteria in plant material by polymerase chain reaction. *Journal of Microbiological Methods*, 37, 23-31.
26. Liu, H., Carvalhais, L. C., Crawford, M., Singh, E., Dennis, P. G., Pieterse, C. M. & Schenk, P. M. (2017). Inner plant values: diversity, colonization and benefits from endophytic bacteria. *Frontiers in Microbiology*, 8, 2552.
27. Liu, X. L., Liu, S. L., Liu, M., Kong, B. H., Liu, L. & Li, Y. H. (2014). A primary assessment of the endophytic bacterial community in a xerophilous moss (*Grimmia montana*) using molecular method and cultivated isolates. *Brazilian Journal of Microbiology*, 45(1), 163-173.
28. Ma, Y., Rajkumar, M., Moreno, A., Zhang, C. & Freitas, H. (2017). Serpentine endophytic bacterium *Pseudomonas azotoformans* ASS1 accelerates phytoremediation of soil metals under drought stress. *Chemosphere*, 185, 75-85.
29. Mahmoudi, E., Ahmadi, A., Sayed-Tabatabaei, B.E., Ghobadi, C., Akhavan, A., Hasanzadeh, N. & Venturi, V. (2011). A novel AHL- degrading rhizobacterium quenches the virulence of *Pectobacterium atrosepticum* on potato plant. *Journal Plant Pathology*, 93 (3), 587-594.
30. Misaghi, I. J. & Donndelinger, C. R. (1990). Endophytic bacteria in symptom-free cotton plants. *Phytopathology*, 80, 808-811.
31. Mushtaq, S., Shafiq, M., Asim, M. & Haider, M. S. (2018). Effect of bacterial endophytes isolated from citrus on the physiology of *Brassica Oleracea*. *International Journal of Biosciences*, 12(6), 225-234.
32. Qin, S., Zhang, Y. J., Yuan, B., Xu, P. Y., Xing, K., Wang, J. & Jiang, J. H. (2014) Isolation of ACC deaminase-producing habitat-adapted symbiotic bacteria associated with halophyte *Limonium sinense* (Girard) Kuntze and evaluating their plant growth-promoting activity under salt stress. *Plant Soil*, 374, 753-766.
33. Quambusch, M., Pirttilä, A. M., Tejesvi, M. V., Winkelmann, T. & Bartsch, M. (2014). Endophytic bacteria in plant tissue culture: differences between easy-and difficult-to-propagate *Prunus avium* genotypes. *Tree Physiology*, 34(5), 524-533.
34. Rabbee, M. F., Ali, M. & Baek, K. H. (2019). Endophyte *Bacillus velezensis* isolated from *citrus* spp. controls Streptomycin-Resistant *Xanthomonas citri* subsp. *citri* that causes citrus bacterial canker. *Agronomy*, 9(8), 470.
35. Rolli, E., Marasco, R., Vigani, G., Ettoumi, B., Mapelli, F., Deangelis, M. L., Gandolfi, C., Casati, E., Previtali, F., Gerbino, R., Pierotti, C. F., Borin, S., Sorlini, C., Zocchi, G. & Daffonchio, D. (2015).

- Improved plant resistance to drought is promoted by the root-associated microbiome as a water stress-dependent trait. *Environmental Microbiology*, 17, 316-331.
36. Sambrook, J. & Russell, D. W. (2001) *Molecular Cloning, a Laboratory Manual* (3rd Ed.). Cold Spring Harbor Laboratory Press, Cold Spring Harbor, New York.
  37. Santoyo, G., Moreno-Hagelsieb, G., Orozco-Mosqueda, M. C. & Glick, B. R. (2016). Plant growth-promoting bacterial endophytes. *Microbiological Research*, 183, 92-99.
  38. Schaad, N. W., Jones, J. B. & Chun, W. (2001). *Laboratory Guide for Identification of Plant Pathogenic Bacteria*. APS Press. St. Paul, Minnesota, USA.
  39. Schulz, B. & Boyle, C. (2006). What are endophytes? In: Schulz B, Boyle C and Sieber T.N (eds). *Microbial Root Endophytes*, Springer-Verlag, Berlin, pp. 1-13.
  40. Shi, Y., Lou, K & Li, C. (2011). Growth promotion effects of the endophyte *Acinetobacter johnsonii* strain 3-1 on sugar beet. *Journal of Genetic Resources*, 54(3), 159-166.
  41. Shuai, Z., Na, Z., Zheng-Yong, Z., Ke, Z., Guo-Hua, W & Chang-Yan, T. (2016). Isolation of endophytic plant growth-promoting bacteria associated with the halophyte *Salicornia europaea* and evaluation of their promoting activity under salt stress. *Current Microbiology*, 73(4), 574-81.
  42. Shutsrirung A., Chromkaew Y., Pathom-Aree W., Choonluchanon S. & Boonkerd N. (2013). Diversity of endophytic *actinomycetes* in mandarin grown in northern Thailand, their phytohormone production potential and plant growth promoting activity. *Soil Science and Plant Nutrition*, 59(3), 322-330.
  43. Siala, R., Chobba, I. B., Vallaey, T., Triki, M. A., Jrad, M., Cheffi, M., Ayedi, I., Elleuch, A., Nems, A., Cerqueira, F., Gdoura, R., Drira, N. and Gharsallah, N. (2016). Analysis of the cultivable endophytic bacterial diversity in the date palm (*Phoenix dactylifera* L.) and evaluation of its antagonistic potential against pathogenic *Fusarium* species that cause date palm bayound disease. *Journal of Applied and Environmental Microbiology*, 4(5), 93-104.
  44. Su, F., Jacquard, C., Villaume, S., Michel, J., Rabenoelina, F., Clément, C., Barka, E. A., Dhondt-Cordelier, S. & Vaillant-Gaveau, N. (2015). *Burkholderia phytofirmans* PsJN reduces impact of freezing temperatures on photosynthesis in *Arabidopsis thaliana*. *Frontiers Plant Science*, 6, 810.
  45. Tamura, K. & Nei, M. (1993). Estimation of the number of nucleotide substitutions in the control region of mitochondrial DNA in humans and chimpanzees. *Molecular Biology and Evolution*, 10, 512-526.
  46. Tran, P. N., Tan, N. E. H., Lee, Y.P., Gan, H. M., Polter, S. J., Dailey, L. K., Hudson, A. O. & Savka, M. A. (2015). Whole-genome sequence and classification of 11 endophytic bacteria from poisonivy (*Toxicodendron radicans*). *Genome Announcement* 3(6):e01319-15.
  47. Vega, F. E., Pava-Ripoll, M., Posada, F. & Buyer, J. S. (2005). Endophytic bacteria in *Coffea arabica* L. *Journal Basic Microbiology*, 45, 371-380.